

Pavlus'un Teolojisinde İshak'ın Kurban Edilmesi Meselesi

Hans Joachim Schoeps

Çev. Nurullah Haydar YURDUSEVEN*

*Arş. Gör. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kırşehir/Türkiye

E-mail: nurullahyurduseven@hotmail.com

ORCID: 000-0003-4692-9731

ROR: 05rrfpt58

Makale Türü: Çeviri Makale

Geliş Tarihi: 14 Kasım 2023

Kabul Tarihi: 19 Aralık 2023

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2023

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi editörler, içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle yapılmıştır. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ahif@ahievran.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Öz

Hıristiyan teolojisinin temel öğretisi İsa'nın çarmıhta idam edilmesinin insanoğlunun günahlarına kefarete olarak yorumlanması sonucu ortaya çıkan kurtuluş ve kefarete kavramları üzerine bina edilmiştir. Bu yorumu ilk ortaya atan kişi Pavlus'tur. Ona göre Tanrı insanoğlunu sevdiği için onlarla barışmak istemiş ve insanlığın günahlarına kefarete olarak biricik oğlunu çarmıhta kurban etmiştir. Hıristiyan geleneğinde merkezî bir konuma sahip olan Pavlus'un, teolojisini geliştirirken Yahudi geleneğinde mevcut olan kavramları kullanmış olduğu bilim dünyasında özellikle son iki yüzyılda sıkça dile getirilen bir iddiadır. Bu makalede de Hans Joachim Schoeps, İshak'ın kurban edilmek üzere İbrahim tarafından bağlanması anlatan rivayetlerin Pavlus'un teolojisine dayanak oluşturduğunu iddia etmektedir. Her ne kadar İshak kurban edilmemiş olsa da söz konusu hadise üzerine Yahudi din adamları tarafından yapılan yorumlar ile Pavlus'un söylemlerini karşılaştıran Schoeps İbrahim'in Tanrı'ya itaati sayesinde Yahudilerin kendilerine lütuflar verildiğine inanmalarının, Pavlus'un İsa'nın çarmıha gerilmesinin insanların günahlarına kefarete olarak kabul edildiği iddiasına kaynaklık ettiğini ileri sürmektedir. Bu iddiasını ispatlamak için Schoeps hem Tanah külliyatına hem de Tora üzerinde yapılmış olan yorumlara atıflarda bulunmaktadır. Ona göre Pavlus'un Haç ve Çarmıh üzerine geliştirmiş olduğu teolojik öğretiler, İshak'ın kurban edilmesi olayına yaptığı üstü kapalı atıflar göz önünde bulundurulmadan doğru bir şekilde anlaşılamayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Pavlus, İshak, Hıristiyanlık, Yahudilik, Kefarete, Kurban.

Atıf: Schoeps, Hans Joachim. "Pavlus'un Teolojisinde İshak'ın Kurban Edilmesi Meselesi". çev. Nurullah Haydar Yurduseven. *AHİF* 1 (Aralık 2023), 39-47.

The Sacrifice of Isaac in Paul's Theology

Hans Joachim Schoeps

Çev. Nurullah Haydar YURDUSEVEN*

Dr. Research Assistant, Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Islamic Sciences, Kirsehir/Turkiye

E-mail: nurullahyurduseven@hotmail.com

ORCID: id-0000-0003-4692-9731

ROR: 05rrfpt58

Article Type: Translation Article

Date Received: 14 November 2023

Date Accepted: 19 December 2023

Date Published: 31 December 2023

Review: Editorial board members and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review - Plagiarism Check (Turnitin)

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ahif@ahievran.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Abstract

The main doctrine of the Christian theology was built on the salvation and redemption terms that emerged as a result of the interpretation of the crucifixion of Jesus as redemption for the sin of human being. The first person who suggested that interpretation is Paul. According to him God wanted to reconcile with humans because of his love towards them and sacrificed his only son on the cross. It is a mostly mentioned assertion in the last two centuries that Pavlus, who has a central place in Christian tradition, used terms from Jewish tradition while he was developing his own theology. In this article Hans Joachim Schoeps asserts that the passages narrating the binding of Isaac by Abraham in order to be sacrificed are bases for Paul's theology. Even though Isaac was not sacrificed Schoeps, by comparing the commentary of Rabbis and Paul's expressions on aforementioned event, asserts that the Jewish belief that God gave graces to Israel due to the obedience of Abraham formed a basis for Paul's teaching that the crucifixion of Jesus is a redemption for sins of human being. Schoeps cites both Tanakh and Rabbinic literature in order to prove his assertion. According to him, Paul's theological conception on cross and crucifixion will not be truly understood without consideration his implicit reference to the binding of Isaac.

Keywords: History of Religion, Paul, Isaac, Christianity, Judaism, Atonement, Sacrifice.

Hans Joachim Schoeps¹

Uppsala

Pavlus'un kurtuluş öğretisinin karmaşıklığı iyi bilinmektedir. Bu öğretinin merkezi, kendi hayatını insanlığın günahları için çarmıhta kefarete olarak vermiş hem insan hem de Tanrı'nın oğlu² olan Kurtarıcı İsa'nın Yahudilik geleneği dışında geliştirilmiş tasavvurudur. Pavlus'un gerçekçi algısında,³ söz konusu υἱὸς θεοῦ⁴ kavramı, erken dönem Yahudi-Hıristiyan toplumuna yabancıydı. Eğer hatalı değilsem, Yahudi düşüncesiyle de herhangi bir paralellik göstermiyordu.⁵

Yukarıda zikredilen görüşün aksine, Pavlus'un "kefarete sağlayan acı çekme" öğretisi aslında Yahudi temellere dayanmaktadır. Söz konusu öğreti o dönemin Sinagog'unun benimsediği, belirli dindar kişilerin çektiği acıların kefarete sağlayan bir değeri olduğu ve muhtemelen acı çeken bir Mesih öğretisinin devamı niteliğindedir.⁶

Biri Yahudilik dışı diğeri Yahudilik kaynaklı olan bu iki düşünce arasındaki bağlantıyı tesis eden ve Pavlusçu kurtuluş öğretisinde önemli bir rol oynadığına inandığım üçüncü bir mefhum daha vardır. Bu mefhum İsrailin günahlarına kefarete olan 'Aqedat Yitshaq'ın (yani İshak'ın kurban edilmesinin)⁷ sembolik görüntüsüdür. Bildiğim kadarıyla, bu üçüncü mefhum Pavlus üzerine yapılmış olan çok sayıda çalışmada neredeyse hiç fark edilmemiştir. Bu konuya, sadece birkaç Yahudi ilim adamı, *Yeni Ahit* bilginlerinin dikkatlerini çekmeyecek şekilde satır aralarında değinmişlerdir.⁸ Bu nedenle ben makalemi bu konuya hasrediyorum.

1 Bu makale *Journal of Biblical Literature* dergisinin editörü tarafından Almanca'dan İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Hans Joachim Schoeps, "The Sacrifice of Isaac in Paul's Theology", *Journal of Biblical Literature* 65/4 (Aralık 1946), 385-392. <https://doi.org/10.2307/3262158>. Bu makalenin tercüme edilip yayımlanması için Society of Biblical Literature'den izin alınmıştır.

https://www.sbl-site.org/publications/journals_jbl_noLogin.aspx.

Metin içerisinde yer alan bazı referans ve açıklamalar metnin bütünlüğünü sağlamak için dipnota indirilmiştir. Ayrıca metinde yer almayan bir açıklama eklendiğinde "Ç.N." (Çevirenin Notu) kısaltması dipnotun sonuna eklenmiştir. Dipnotlarda yer alan kaynak ve eser isimlerine ait kısaltmaların tamamı okuyucunun referanslara ulaşmasını kolaylaştırmak adına uzun şekilde yazılmıştır. Dipnotlar ise orijinal formunda korunmuştur. (Ç.N.)

2 Rom.8:3; Gal.4:4; Elç.9:20; vs.

3 Pavlus'un Yahudi dini ve geleneğini iyi biliyor olmasına gönderme yapılmaktadır. (Ç.N.)

4 υἱὸς θεοῦ "Tanrı Oğlu" anlamına gelmektedir. Yazar Yunanca asıllarını kullandığı kavramların okunuşlarını ve anlamlarını vermemektedir. Bu nedenle söz konusu kavramların anlamları dipnotlarda verilecektir. (Ç.N.)

5 Kimileri Tanrı'nın Tora'yı "Kızım" (*Babylonian Sanhedrin* 101a; *Leviticus Rabba* 20; *Exodus Rabba* 33; *Cant. Rabba* 8:11 ve 8 vb.) olarak adlandırdığı pasajları anımsayabilir. Fakat, C. A. Bugge'nin de usta bir şekilde belirttiği gibi ("Über das Messiasgeheimnis", *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 1906, C.7, s. 108), kişileştirilmiş Tora'ya yapılan bu gibi alegorik atıflar İsa'nın eşsiz oğulluğu ile karşılaştırılmaz. Dünya'nın yaratılmasında aktif bir rol oynayan varlık öncesi Tora'nın bile (ki daha sonra kişileştirilmiş Hikmet olarak tanımlanacaktır) en azından Pavlus'un düşüncesinde Mesih ile herhangi bir bağlantısı yoktur. İsa'nın ilahi oğulluğu bir kinaye değil ontolojik bir gerçektir ve herhangi bir metafordan da türetilmemiştir.

6 Tam referanslar benim henüz basılmamış eserimde verilmektedir: *Die Theologie des Apostels Paulus im Lichte der jüdischen Religionsgeschichte*, bölüm 11. (Bu eser 1959 yılında Mohr (Siebeck) yayınevi tarafından basılmıştır. (Ç.N.))

7 Literal olarak "bağlanması" anlamındadır. (İshak kurban edilmemiş fakat kurban edilmek üzere bağlanmıştır. Yazar makalenin ilerleyen kısımlarında sunmuş olduğu tezini, İshak'ın kurban edilmek üzere bağlanması hadisesi üzerine bina edecektir. (Ç.N.))

8 Krş. Israel Lévi, "Le sacrifice d'Isaac et la mort de Jésus", *Revue des Etudes Juives* 1912, s. 156 vd.; V. Aptowitzer, "Les éléments juifs dans la légende du Golgatha", a.g.e. 1924, 150 vd. [Ayrıca bkz. J. Klausner, *From Jesus to Paul*, çev. W. F. Stinespring, s. 265, n. 7. New York, 1943. Editörün Notu]

Pavlus, İshak tipolojisini açık bir şekilde Mesih'in sembolü olarak geliştirmemiştir. O sadece, Hıristiyanların da tıpkı İshak gibi "ahdin çocukları" olduğunu söylemektedir.⁹ İshak'ın Moriah tepesinde¹⁰ kurban edilmek üzere yatırılmasının İsa'nın çilesinin τύπος'u¹¹ olduğunu söyleyen en eski pasaj Barnabas'ın Mektubu 7:3'tür.¹² Bundan kısa bir süre sonra bunun aynısını İskenderiyeli Klement,¹³ Irenaeus,¹⁴ Tertullian¹⁵ ve oldukça detaylı bir şekilde Origenes'te¹⁶ bulmaktayız. Mesih'in *Yeni Ahit*'in İshak'ı olduğu teması daha sonra Augustine,¹⁷ Orosius,¹⁸ ve bilhassa Ephraem Syrus¹⁹ tarafından ele alınmıştır. Aynı şekilde Hıristiyan sanatında, bu tema dördüncü yüzyılın başlarında resmedilmiştir.²⁰ Aslında, J. Parkes'in belirttiği gibi, "Bu paralelliğin ne kadar yerinde olduğu dikkate alındığında, onun daha sık kullanılmamış olması şaşırtıcıdır".²¹

Burada ben, Pavlusçu teolojinin bir evresini geliştirmek ve "İshak'ın Bağlanması"²² meselesinin, eski bir Ferisi²³ olan Pavlus'un muhtemelen haberdar olduğu bir Yahudi teolojik tasavvuru olduğunu ortaya koymak arzusundayım. Bununla birlikte Pavlus, "ilahi olarak gönderilmiş bir elçinin çarmıhta ölmesi vesilesiyle kurtuluş" öğretisini geliştirmeye karar verdiğinde söz konusu tasavvurun onun modeli olarak hizmet ettiğini göstermek niyetindeyim. İsa'nın durumunda olduğu gibi İshak'ın durumunda da ilahi olarak emredilen bir oğul kurbanı vardır. Ancak, ikinci durumda kurban Mesih olduğunun bilincinde olan ve Tanrı'nın Oğlu olarak kabul edilen bir adamken, ilk durumda İsrail'in ve dünyanın kaderinin bağlı olduğu biricik oğlunu ilahi bir emre itaat ederek kurban etmeye hazır olan bir babadır (Tanrı değil). Her ne kadar İshak'ın kurban edilme hadisesi tamamlanmamış olsa da, her ikisi de kutsal tarihin merkezî olaylarıdır.

Yaratılış kitabı hakkında yazılan *Midraş Rabbah*²⁴ *Talmud*'da dağınık vaziyette yer alan, İshak'ın kurban edilmesi hakkındaki geleneksel materyalleri bir araya getirmiştir. Bu çalışma Filistin'de

9 Gal.4:28; karşı. Rom.9:7 vd.

10 Yar.22:1-13. (Ç.N.)

11 τύπος (typos/tipos): Cins, kalıp, örnek. (Ç.N.)

12 Bu mektubun yazarının Resullerin İşleri kitabında adı geçen Barnabas olduğu ve 70-131 yılları arasında Gentile Hıristiyanlara yazıldığı sanılmaktadır. Barnabas İncili'yle karıştırılmamalıdır. (Ç.N.)

13 *Paedagogus* 1,5:1 [Migne, *Patrologia Graeca* 8, 277]; karşı. I, 31:3. İshak Mesih'i haça gerilme dışında her şeyde temsil etmektedir; ayrıca bkz. *Strom.* 2, 5 [Migne, *Patrologia Graeca* 8, 952]. Diğer referanslar için bkz. E. Molland, *The Conception of the Gospel in the Alexandrian Theology*, Skrifter av Norske Videnskaps Akademi, Filos Hist. Klasse s. 31, Oslo, 1938.

14 *Adversus Haereses* 4,4 [Migne, *Patrologia Graeca* 7, 986].

15 *Adversus Marcionem* III, 18 [Migne, *Patrologia Latina* 2, 346]; *Adversus Judaeos* 10 a [Migne, *Patrologia Latina* 2, 626]: Itaque in primis Isaac ... Christi exitum iam tunc denotabat ... (Bu duruma göre ilkinde İshak ... Mesih ise şimdi sonuncu olmuştur ... (Ç.N.)); karşı. *De patientia* 6.

16 Homily 8 in Genesis [Migne, *Patrologia Graeca* 12, 203-210]: Christus, cuius imago est Isaac (Mesih, İshak'ın görüntüsüdür (Ç.N.)) (Migne, a.g.y., s. 209). "Tanrı Kuzusu" (Yu.1:29) ilk defa Origenes tarafından Çıkış 22:13'te bahsedilen koç olarak tanımlanmıştır.

17 Migne, *Patrologia Latina* 36, 245; 41, 511.

18 A.g.y., 31, 71 vd.

19 Muhalifi 171, ve birçok yerde.

20 Karşı. H. Leclercq, "Isaac" içinde *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne* VII, 1553 vd., Paris, 1927; Theodor Klauser, "Abraham" içinde *R.L.A. Bölüm. I*, 25 vd., Leipzig, 1941.

21 J. Parkes, *The Conflict of the Church and the Synagogue*, s. 117. London, 1934.

22 'Aqedat Yitsḥaq, karşı. Yar.22:9.

23 Elç.23:6. (Ç.N.)

24 Bölüm 56.

Amoraik çağın²⁵ sonlarında meydana getirilmiş olsa da temel olarak Tannaitik²⁶ gelenekler üzerine bina edilmiştir.²⁷ Yaratılış 22:6 üzerine yaptığı yorumunda Midraş, “Ve İbrahim yakmalık sunu için odunu aldı” ifadesini eklemektedir. Bu ekleme Matta İncili'nde geçen “haçını omuzlarında taşıyan kimse gibi”²⁸ ifadeleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir.²⁹ Yaratılış 22:8'de bu Midraş “böylece ikisi birlikte gittiler” cümlesini, *Onkelos* ve *Yeruşalmi* Targumlarıyla birlikte, *yaḥdaw* (birlikte) yerine, *kaḥado* (uyum içinde) şeklinde okumaktadır ve “İbrahim bağlamaya, İshak ise bağlanmaya gitti; İbrahim öldürmeye, İshak ise öldürülmeye hazırdı” yorumunu yapmaktadır.³⁰ Yaratılış 22:9 üzerine yapılan yorumda, titremesin ve kurban geçersiz olmasın diye İshak'ın babasından onu sıkıca bağlamasını istediği bile söylenmektedir.³¹

Yahudi geleneği bir sınama,³² İbrahim'in dine olan bağlılığının bir testi olarak 'Aqedah'ın karakteri üzerinde vurgu yapmaktadır. İbrahim'in imtihanın gereğini yapmak için hazır oluşu Tanrı'yı onurlandırmaktadır.³³ Fakat kurban olayının kendisi ciddiye alınmamaktadır, çünkü Yahudilikte insan kurban etmek abes ve son derece dehşet verici bir olaydır.

Bütün bunlara rağmen, İbrahim'in imanı “onun erdemine sayılmıştır”.³⁴ Gelenekte, bu tamamlanmamış amelden çıkan erdemlilik durumu, Tora'nın Sina'da³⁵ vahyedilmesiyle bağlantılı olarak Kızıl Deniz'de³⁶ aktif olduğu için bir çeşit değerli güç elde etmiştir.³⁷ Bu değerli güç hala İsrail'in kurtuluşu için, Roş Aşana'da³⁸ şofar³⁹ üflenmesinde ve *Mussaf*'ta,⁴⁰ antik dualar⁴¹ okunduğu zaman hatırlanmaktadır. İshak'ın faziletleri zürriyetinin imdadına yetişmekte ve onların günahlarını dengelemektedir.⁴²

25 Amoraik Çağ: MS 250-500. (Ç.N.)

26 Tannaitik Çağ: MS 70-250. (Ç.N.).

27 Krş. B. Heller, içinde *Encyclopedia Judaica* VII, 245, Berlin, 1931.

28 Matta 10:38'e yakın bir paralellik.

29 Bu pasajda İsa'nın “Haçını yüklenip ardından gelmeyen de bana layık değildir” dediği rivayet edilmektedir. Burada yazarın “haçı yüklenme” söylemini kurban edilmeye hazır olma durumu ile bağdaştırdığı anlaşılmaktadır. (Ç.N.)

30 Bazı 'Aqedah efsanelerinde İbrahim kahramandır, fakat litürjide İshak'ın bağlanmasıyla ilgili olarak daha erken dönem kaynaklarında (*Yeni Yıl için Mussaf* kitabının *Zikronot* bölümünde) İshak övülen kişidir. Bkz. L. Ginzberg, *Legends of the Jews*, 5/249, Philadelphia, 1925.

31 Krş. *Pirke de Rabbi Eliezer* 31.

32 Krş. Sanhedrin 89b, burada yoldan çıkarıcı olarak görünen şeytan, İbrahim'in Tanrı'ya olan hürmetini limit olarak görmektedir.

33 *Tanhuma Wayeroh*, Mezmurlar 8:5'e cevabında.

34 Yar.15:6; krş. Rom.4:5; Gal.3:6.

35 Moriah ve Sina bağlantısı özel bir geleneğin konusudur. Bir zamanlar rahibin hallah'ının diğer ekmeklerden ayrıldığı gibi Sina Dağı Moriah Dağından kaçmıştır, fakat Mesih'in günlerinde iki dağ birbirine yeniden kavuşacaktır (*Midrash Tehillim* 68, 17). Sonra, Moriah Golgotha ile birleştirilmiştir (*Syriac Cave of the Treasures* 29, 6).

36 *Mekhilta* Çıkış 14:15 (30a): 'Aqedah bir resim olarak Rabbi Jose ha-Galili'ye görünür olmuştur ve tehlikeden kurtulmasını sağlamıştır.

37 İbrahim'in İshak'ı kurban etmeye hazır oluşu onun soyunun gelecekte nail oldukları lütufların sebebi olarak gösterilmektedir. (Ç.N.)

38 Yahudi takvimine göre yeni yılın ilk gününde kutlanan bayramdır. Eylül-Ekim aylarına denk gelmektedir.

39 Koç boynuzundan yapılmış bir boru.

40 Krş. dipnot 30.

41 Bu dualardan bazıları ikinci yüzyılın başlarında bilinmektedir.

42 *Jerusalem Taanith* 65d; krş. *Exodus Rabba* 32:13 [44], ve muhtelif yerlerde.

Yaratılış Kitabı 22:14 hakkında Yaratılış Midraş'ımızın⁴³ bildirdiği kadarıyla, Rabbi Johanan bar Nappaḥa'ya göre, İbrahim Tanrı'ya olan bağlılığına karşılık ondan bu mükâfatı istemiştir: "Senden niyaz ederim ki, İshak'ın nesli şeytani dürtülerin gücü altında günaha düşerse ve hiç kimse onlara şefaet etmezse, onların şefaetçisi sen olasan; onun 'Aqedah'ını (bağlanmasını) unutmama ve onların üzerine merhametli ol." Benzer şekilde, aynı pasaj üzerinde Kudüs ve Pseudo-Jonathan Targumları da duayı ve günahların bağışlanmasını 'Aqedah'ın gücü üzerine bina etmektedir. Miladi üçüncü yüzyıl Talmudistlerinden Rabbi Abbahu'ya göre⁴⁴ Yeni Yıl Günü'nde şofarın üflenmesi çalılıkta yakalanan koçla⁴⁵ bağlantılıdır.⁴⁶ Zira pasaj şu şekilde devam etmektedir: "Kutsal Olan, ismi övülmüş olan şöyle dedi; önümde bir koçun boynuzunu üfle ki senin namına İbrahim'in oğlu İshak'ın kurbanını hatırlayayım ve onu, sen kendini benim uğrumda bağlamışsın gibi, senin namına sayayım".⁴⁷

Rabbi Levi'ye göre⁴⁸ Mesihî fidyeye, koçun boynuzuyla ilan edilmektedir: "Senin çocukların bir imparatorluktan başkasına sokulacaklar, Babil'den Media'ya⁴⁹, Media'dan Yunan'a, Yunan'dan Edom'a (yani Roma), fakat en sonunda onlar koçun boynuzları vesilesiyle kurtarılacaklardır."

'Aqedah'ın kefareti getirici⁵⁰ gücü antik zamanlardan beri bilinmektedir.⁵¹ İbadet kurallarının hâlihazırda Hillel ve Shammai okullarında tartışıldığı birinci yüzyıl kadar erken zamanlarda 'Aqedah muhtemelen Yeni Yıl ayininin bir parçasıdır.⁵² Günümüze kadar Yahudi ibadet kitapları İbrahim'in zürriyeti için İshak'ın kefareti getiren kurbanının fazileti öğretisinin merkezî pozisyonuna şahitlik etmiştir.

Rabbi Hoshaya'ya göre⁵³ İshak bir 'olah temimah'tır.⁵⁴ *Cant. Rabba* (1:14) İshak'ın İsrail'in günahlarının kefareti olarak sunak üzerine yattığını açıkça ifade etmektedir. Rabbi Jehoshua bar Hananya'ya göre, İshak sunağa bir miktar kan bile dökmüştür.⁵⁵ Bunlara ilaveten *Tanhuma* ve Rashi'ye

43 Krş. *Jerusalem Taanith* IV, 5; *Pesiqta Rabbati* 39.

44 *Roş Ašana* 16a.

45 Yar.22:13: ("İbrahim çevresine bakınca boynuzları sık çalılara takılmış bir koç gördü. Gidip koçu getirdi. Oğlunun yerine onu yakmalık sunu olarak sundu." (Ç.N.))

46 Yar.22:15-18: "Rabbin meleği göklerden İbrahim'e ikinci kez seslendi. Rab diyor ki, kendi üzerime ant içiyorum. Bunu yaptığın için, biricik oğlunu esirgemediğin için seni fazlasıyla kutsayacağım, soyunu göklerin yıldızları, kıyıların kumu kadar çoğaltacağım. Soyun düşmanlarının kentlerini mülk edinecek. Soyunun aracılığıyla yeryüzündeki bütün uluslar kutsanacak. Çünkü sözümü dinledin." (Ç.N.)

47 Paralel metinler şunu ilave eder: "Ve onlar için adalet vasfını lütfâ çevir. Ne zaman? Yedinci ayda" (yani, Yeni Yılın Gününde). (*Pesiqta de Rab Kahana* 23 ve *Leviticus Rabba* 23 24 [9],

48 *Genesis Rabba* 22:13; krş. Rabbi Huna bar Isaac içinde *Leviticus Rabba* 23:14 [29].

49 Yunanlılar Medler'in yaşadığı bölgeyi "Media" olarak adlandırmaktadırlar. (Ç.N.)

50 Yani insanların günahlarının kefareti sağlıyarak onların kurtuluşu ermesini sağlayacak olan güç. (Ç.N.)

51 Mişna'da (Taanith XI, 3-5) oruç günleri için bir dua vardır, ki Gemara'ya göre (Taanith 16a), küllerin baştan saçılması ile bağlantılı olarak kefareti olarak anlaşılmalıdır. En erken dönem Roma ve İspanyol 'Aqedah litürjileri şu eserde neşredilmiştir: L. Zunz, *Die synagogale Poesie des Mittelalters*, ss. 136 ve devamı. Berlin, 1855.

52 Krş. Lévi (Revue des Etudes Juives, 1912, 178): "Rosh Hashanah ibadetinin ritüelleri zaten M.S. I. yüzyılda vardı ve 'Aqedah hakkındaki bölüm onun bütünlük bir parçası olduğu için onun esinlendiği doktrin o zamanda hâlihazırda popüler olduğundan emin olunabilir."

53 *Genesis Rabba* 26:3 [64].

54 Mükemmel yakmalık sunu.

55 Rabbi Simeon bar Johai'nin Meliktası, Çık.16:2. Ben, yayımlanmamış olan kitabımda (dipnot 6) antik Yahudilikte kanın kefareti sağlayan gücü hakkında detaylı bilgi verdim. Burada "Kansız bir kefareti yoktur" diyen *Jomah 5a*'ya atıfta bulunmak yeterli olacaktır. Rashi der ki, Lev.17:11, "Her yaratığın ruhu kan ile bağlantılıdır. Bu nedenle ben onu insanın ruhu için kefareti olarak düzenledim. Bu sayede bir ruh gelmeli ve bir başka ruh için kefareti olmalı-

göre: “İshak'ın külleri Rabbin Dağı'nda bütün gelecek nesillere görünür vaziyettedir ve kefarete için hazır” denmiştir.⁵⁶ Küller sıklıkla kurtarıcı roller üstlenmişlerdir. Kimisi oruçlu bir günde külleri başına serpiştirir, böylece Tanrı'nın İshak'ın külleri düşünmesini ümit eder,⁵⁷ kimi ise onları günahların bağışlanması manasında minberin üzerine saçar.⁵⁸ İshak'ın külleri Kudüs'teki mabedin sonradan yükseldiği alanda yatmaktadır.⁵⁹ Tanrı sanki o küller sunakta öbeklenmiş gibi onlara bakmaktadır.⁶⁰ Böylece Tanrı tüm insanlığın iyiliği için, Yahudiler değil Gentileler için de 'Aqedahı hatırlar.⁶¹ Nihayetinde, içerisinde çoğunlukla erken dönem gelenekleri muhafaza eden *Rabbi Kahana'nın Pesikta'sı* şu kurtuluşsal ifadeyi içermektedir: “Kendini sunakta sunan İshak'ın liyakati vesilesiyle, Kutsal Olan, ismi övülmüş olan, en sonunda ölümü kaldıracaktır”.⁶² Bu inanç tam anlamıyla Pavlus tarafından İsa'nın kefaretsel ölümüyle ilişkilendirilmiştir.

Pavlus'un öğretisinin yukarıda zikredilenlerle olan paralelliği dikkat çekicidir. Pavlus'un Romalılara Mektup 8:32'deki ifadeleri (τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο),⁶³ Origenes'in bahsettiği gibi,⁶⁴ Yaratılış 22:16'da (οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου)⁶⁵ Septuaginta'nın birer yansımasıdır: Pavlus'un mektupları Septuaginta'ya göndermelerle doludur.⁶⁶ İsa'nın “bizim günahlarımız neticesinde kurban edildiği”⁶⁷ öğretisi, Yahudiliğin anladığı şekliyle İbrahim'in kefarete getiren kurbanı ile benzerlik göstermektedir. Bir başka paralellik Romalılara Mektup 3:25'te (ὁν προέθετο ὁ θεός ἰλαστήριον)⁶⁸ Gottlieb Klein tarafından⁶⁹ belirtilmektedir: εἴθε προέθετο burada “sağladı (temin etti)” manasındaysa, bu, Yaratılış 22:8'deki “Tanrı kendisine bir koyun temin edecek...” manasında olan יִדְּרָן ibaresini kastediyor olabilir ve bu da “Tanrı'nın bir teskin edici (veya kefarete sağlayan sunum) olarak temin ettiği (Mesih)” anlamına gelir. Önerilen bu yorum şekli Origenes,⁷⁰ Ambrosiaster,⁷¹ John Chrysostome⁷² ve daha geç dönem yazarları olan Oekumenius ve Theophylactus tarafından desteklenmektedir. Fakat Büchsel⁷³ bu yorum tarzını mümkün görmemektedir. Pavlus'un İshak'ın yerine Mesih'i yerleştirdiği gibi, İslami gelenekte de Arapların geleneksel atası İsmail, 'Aqedah'ta aynı babadan fakat farklı analardan olan kardeşi İshak'ın yerini alır.⁷⁴

dır.”

56 Yar.22:14 (ayrıca Lev.26:42).

57 Mishnah Taanith II,1; R. Hanina in Taanith 16a.

58 *Jerusalem Taanith* II, 65a.

59 *Zebahim* 62a'da Isaac Nappaha.

60 *Tanhuma Way-yislah* 23; *Sifra* ve *Midraş Rabba* Lev.26:42.

61 *Tanna debe Eliahu Rabba*, bölüm 7; ed. Friedmann, s. 36; krş., *Leviticus Rabba* 1:5.

62 Piska 32 [200a].

63 ...öz oğlunu esirgemeyip... (Ç.N.)

64 Migne, *Patrologia Graeca* 12, 203.

65 ...biricik oğlunu esirgemediğin için... (Ç.N.)

66 F. Büchsel içinde Kittel's *Wörterbuch* III, 323.

67 Rom.4:25; krş. 5:8 vd. ; 8:32; Gal.1:4; vb.

68 Rab, Mesih'i kefarete kurbanı olarak sundu. (Ç.N.)

69 *Studien über Paulus*, s. 96. Stockholm, 1918; bu çalışma artık görmezden gelinmemelidir.

70 *Comment. in epist. ad Rom.3*, 8 (Migne, *Patrologia Graeca* 14, 949): ‘proposuit’ enim intellegitur quasi prius posuit, hoc est priusquam esset. Quod enim est ponitur, quod nondum proponitur.

71 Migne, *Patrologia Latina* 17, 180: İçinde Christo proposuit Deus, id est disposuit propitium se futurum humani generi, si credant.

72 Migne, *Patrologia Graeca* 60, 444: ὁ μὲν γὰρ Πατήρ προέθετο, ὁ δὲ Χριστὸς ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι τὸ πᾶν κατώρθωσεν (Babanın önceden bildirdiği gibi Mesih onların yaptıklarını kendi bedeninde gerçekleştirdi. (Ç.N.))

73 F. Büchsel in Kittel's *Wörterbuch* III, 322.

74 Krş. Max Grünbaum, *Neue Beiträge zur semitischen Sagenkunde*, ss. 111 vd. Leiden, 1892.

Pavlus'un Korintoslulara I. Mektup 5:7'de "Mesih bizim için kurban edilmiş Fısıhımız'dır"⁷⁵ ve Romalılara Mektup 5:9'da onun kanı Hıristiyanları temize çıkarmıştır demesi, bende Pavlus'un 'Akedah ile ilişkili olarak Yahudi anlayışının etkisi altında kaldığı izlenimini uyandırmaktadır. Mısır'da İsraililerin kapı sütunlarına serpilen Fısıh kuzusunun kanı kurtarıcı gücünü İshak'ın bağlanmasından⁷⁶ almaktadır ki bir geleneğe göre bu bağlanma Fısıh'ta, Nisan ayında gerçekleşmiştir.⁷⁷

Nasıl ki Pavlus açıkça Yeşaya 53:11'de geçen Tanrı'nın Hizmetkârını/Doğru Kulunu Mesih olarak tanımlamıştır,⁷⁸ böylece o Mesih'in kurbansal ölümünün kefareti getirici gücü öğretisini İshak'ın bağlanması üzerine bina etmiştir. Benzer Rosh Hashana ayininde yorumlandığı gibi: Pavlus'un 'Aqedah'a olan ilgisi örneğin Galatyalılara Mektup 3:16'da gösterilmektedir. Tabii ki Pavlus bunu, Yahudi olmayan, farklı bir öğretiden ortaya çıkarmıştır. Moriah ve Golgotha arasındaki temel fark, Moriah'ta ilk önce kurbanın gerçekleşmemiş olmasıdır, Tanrı tarafından durdurulmuştur; yine de Tanrı onu gerçekten tamamlanmış olarak kabul etmiştir.⁷⁹ Kurbanın tamamlanmış olma düşüncesi Yahudileri her zaman en üst düzeyde korku ile doldurmuştur. Yeremya 19:5'in sözleri ("ne de aklımdan geçirdim")⁸⁰ Taanith 4a'da⁸¹ İshak'ın kurbanına gönderme yapmaktadırlar. Ayrıca, *Genesis Rabba* 22:15'e (56) göre İbrahim Tanrı'ya "Ne beni ne de oğlum İshak'ı bir daha test etmeyeceğine dair bana yemin et" diyerek ağlamıştır.

Moriah ve Golgotha arasındaki bağlantıya işaret eden modern ilim adamlarından biri de Eugen Rosenstock'a yazdığı bir mektupta bunu Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkiyi formüle ederken aşağıdaki gibi kullanan Franz Rosenzweig'dir:

İbrahim sıradan bir şey kurban etmedi, sıradan bir çocuk değil, "tek" oğlunu kurban etti.⁸² Bunun da ötesinde bu olay ahdin oğlunun ahdin Tanrı'sına kurban edilmesidir ki bu kurban insan algısına göre imkânsız olarak algılanacak bir durumdur. Bu pasajların bizim en yüksek kutsal günümüze ait olması beyhude değildir; bu sadece bir kişinin bireyselliğinin (Golgotha) kurban edilmesinin prototipi değildir. Fakat oğulun ve bütün gelecek oğulların ulusal varlığının kurban edilmesidir. Biz Tanrı'nın önünde bu kurbana, ya da (kurbandan ziyade) bu kurban olma için hazır bulunuşa yalvarmaktayız. Yani rivayette fazlasıyla vurgulanan oğulunkine değil, babanın sergilemiş olduğu tavır üzerinde vurgu yapmaktayız.⁸³ Oğul geri verilir (yani kurban edilmez): o artık açık bir şekilde ahdin oğludur.⁸⁴

75 Fısıh (Pesah): İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışının anısında Nisan ayında kutlanan bir Yahudi bayramı.

76 *Mekilta* 12:13 [8a]; *Exodus Rabba* 12:22 [17].

77 Jubilees 18; *Exodus Rabba* 12:2.

78 Krş. 2Ko.5:21; Gal.3:18; vb.

79 "Kesme eylemi tamamlanmamış olsa da, İshak'ın kurbanı fiili olarak gerçekleşmiş gibi kabul edilmiştir" (Rabbi Joshua, Siḥnin'den, Rabbi Levi namına, *Genesis Rabba* 55,5 içinde). David Kimchi, "İşlem tamamlanmamış ve İshak boğazlanmamış olsa da, Tanrı nazarında gönüllülük fiile eşit olarak sayılmıştır" (benzer şekilde Maimonides, *More Nebuchim* III, 24).

80 Yer.19:5: Çocuklarını ateşte Baal'a kurban etmek için tapınma yerleri kurdular. Böyle bir şey ne buyurdum ne sözünü ettim ne de aklımdan geçirdim. (Ç.N.)

81 Krş. Tanhuma Way. 40.

82 Muhtemelen Sanhedrin 89b'ye bir gönderme.

83 Rosenzweig Yaratılış 22'den ziyade açık bir şekilde Midrash'ı kastetmektedir.

84 Franz Rosenzweig, *Briefe*, p. 689. Berlin, 1936.

Bir kimse daha da ileri giderek ahdin oğlunun Tanrı'nın Oğlu'na dönüştüğünü söyleyebilir: onun fidyesi bütün İsrail'in fidyesi anlamına gelmektedir.⁸⁵ Mesih'in kurbanı Hıristiyan inancının temel dayanaklarından hareketle bu şekilde anlaşılamayacak olsa da⁸⁶ kurban edilmeye istekli olma durumu onun insanları için kefareti tamamlamaya yeterlidir. Pavlus İsa'nın kefareti getiren ölümünün etkilerinin sadece İsrail'e has kılınamayacağını, bunun bütün insanlık için kefareti sağlayacağını ve onlar için Tanrı'ya bir yol açacağını savunmaktadır. Pavlus için Haç'ın ehemmiyeti İshak'ın kurbanına yaptığı üstü kapalı kinayesi olmadan anlaşılamaz: Pavlus'un yorumu burada Rabbiniktir. Fakat yine de hatırlamalıyız ki, Pavlus'un düşüncesinde İshak'ın 'Aqedah'ı tamamen ve sonunda İsa Mesih'in ölümüyle doğrulmuş olan kefareti için sadece bir "tip" ve "sembol" dür.

Kaynakça

Schoeps, Hans Joachim. "The Sacrifice of Isaac in Paul's Theology". *Journal of Biblical Literature* 65/4 (Aralık 1946), 385-392.

85 Bkz. *Palestinian Tannith* 11,4 [65d].

86 Hıristiyan inancına göre İsa ölmeyi istemekle kalmamış, kendini feda ederek ölmüştür. Bu nedenle sadece istekli olmanın kefareti için yeterli sayılması Hıristiyan inancına uygun değildir. (Ç.N.)